

YO'SINTOIFA BO'LIMINING SISTEMATIKASI VA KELIB CHIQISH TARIXI

¹D.D.Usmonov, ²S.A.Qirg'izov

¹AndDPI, Aniq va tabiiy fanlar fakulteti katta o'qtuvchisi

²AndDPI, Aniq va tabiiy fanlar fakulteti, biologiya yo'nalishi 2-bosqich talabasi,
samandarkirgizov2003@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi yo'sintoifa bo'limining sistematikasi va kelib chiqishi haqida malumot keltirilgan.

Annotation: In this thesis, information is given about the systematics and origin of the phylum department.

Аннотация: Этот тезис доступен по систематичности систематики и происхождения департамента Orphanophaopa.

Kalit so'zlar: gemetofit ,sporofit , protonema , klasifikatsiya, qabila, sinfcha , ajdodcha, tallom, dixotomik.

Keywords: hemetophyte, sporophyte, protonema, classification, tribe, class, ancestor, thallus, dichotomous.

Ключевые слова: Геметтофит, спорофит, протонеема, кланификация, племя, класс и происхождение, происхождение, происхождение, дихотомическое.

Hayotni tashkil etuvchi dunyolar juda ko'pdir ,ularni biologlar 4 ta dunyoga bo'lgan. Ular bakteriyalar , zamburug'lar, o'simliklar va hayvonlardir. Shuningdek bularnidunyo deiyshiga asosiy sabab ularni xujayralardan tashkil topganidir. Hayotning xujayrasz shakillari ham bor bo'lib ular viruslar deb ataladi.

Bugungi malumotimiz o'simliklar dunyosi sporali yuksak o'simliklar qatoriga mansub yo'sintoifa bo'limidir. Yo'sintoifaning lotincha nomi (Moxtoifa)-(bryophita) hisoblanadi. Bu bo'limga mansub 25000 ga yaqin tur kiradi. Tur soni jixatdan gulli o'simliklardan keyingi 2-o'rindi egallaydi.Ular sodda tuzilishga ega o't o'simlik bo'lib suv o'tlarga o'xshash xisoblanadi. Sababi tanasi tallom shakilda ildizi yo'q rizoidlar ildiz vazifasini bajaradi. Barglari oddiy o'troq yo'sinlarda gametofit bo'g'in sporofitidan ustun turadi. Jinsiy o'rginlari arxigoniya anteridiya xisoblanadi.anteridiyada xosil bo'lgan spermatozoid arxigoniyada tuxum xuhayra bilan qo'shilib natijada zigota xosil bo'ladi undan esa sporogon taraqqiy etadi. Shundan song jinsiz ko'payish boshlanadi.

Yo'sinlar tropik va subtropik zo'nadan sovuq tundra zo'nasigacha bo'lgan xududlarda uchraydi. U bo'limdi taraqqiy siklidagi xarakterli belgilaridan yana biri yetilgan sporadan protonemaning o'sishidir. Protonema ko'pchilik yo'sinlarda ipsimon korinishda faqat sfagnim va dreya yo'sinlarida gametofitlarni dastlabki fazasida plastinka shakilda bo'ladi. Jigarskmon yo'sinlarda esa protonema bir yoki bir necha hujayradan tashkil topgan qisqacha ipdan iborat bo'ladi. Plastinka yoki poya –

bargli gametofit taraqqiy etadi yo'sinlar orasida funariyaning Funariya (hydrometrica) protonemasi yaxshi o'rganilgan.

Yo'sintoifa bo'limining sistematik birligi va mohiyati

Hozirgi kunda yo'sin toifa o'simliklar bo'limi 3 ta singa (ajdodga) bo'linadi. Ular:

1. Jigarsimon yo'sinlar – Marchontiopsida
2. Antotserotsimonlar yo'sinlar- Anthocerotopsida
3. Poya bargli yo'sinsimonlar – Bryopsida

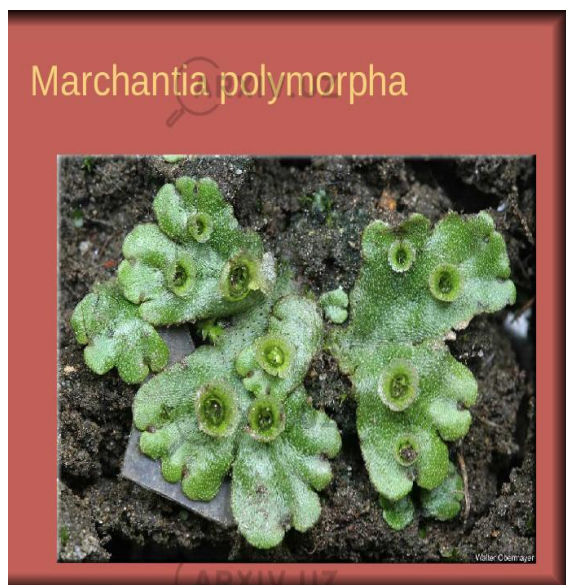
Ayrim biologlar 1chi va 2 chi sinflarni birlashtirib 1 chi sinfning kichik sinfi yoki qabilasi deb ataydi. Jigarsimon yo'sinlar (Marchontiopsida) sinfi gametofitning xilma xiligi bo'lishi va sporofitning deyarli o'xshash bo'lishi bilan bilan xarektirlanadi. Bu sinfga 300 ga yaqin turkum 6000 dan ortiq tur kiradi. Bu sinf vakillari vegetativ jinsiy va jinsiz yo'llar bilan ko'payadi. Xozirgi klasifikatsiyaga ko'ra jigarsimonlar sinfi 2 ta sinfchaga bo'linadi:

1. Marshontsiyakabilar- Marchontidae
2. Yungermaniyakabilar – Jungermannidae

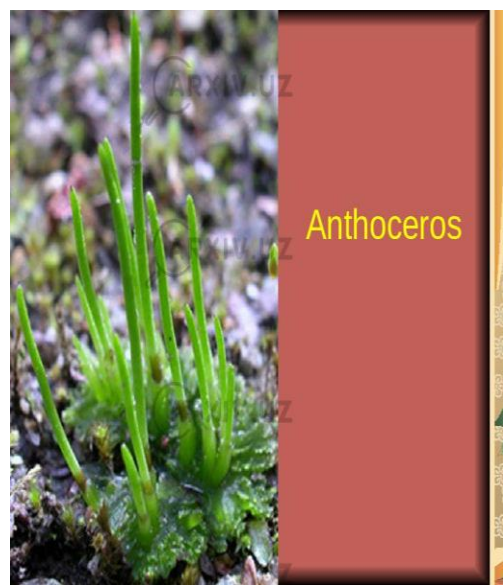
Birinchi sinfcha sferakarnnomolardir- Syhaerocorpales va Marshontsiyanamolar – Marchantiales ikkinchi sinfcha 3 ta qabilaga :

1. Metutsiyanomolar- Metrgeriales
2. Xanloitriyanomolar- haploitriales
3. Yungermaniyanomolar- Jungermanniales qabilalarga bo'linadi.

Marshontsiyakabilar sinfcha (Marchontiidea) ga 3500dan ziyod tur kirib ular shimoliy va janubiy yarim sharda turli ekalogik sharoitlarda uchratish mumkin. Marshontsiyanomalarni (Marchontea) qabilasi Marshontsiyadoshlar (Marchontiaceae) oilasining keng tarqalgan vakilli Marshontsiyadir(Marchontia polymorpha). Bu tur o'rmon va zax yerlarga o'sadi talomi ni uzunligi 10sm dixatomik shoxlangan. To'q yashil rang talomini ostida oddiy va tilsimon rizoidlari va yaxshi taraqqiy etmaga barglari anfigostriya joylashgan.

1- Rasm (Marchantia)

2 - Rasm (Anthoceros)

Yungermaniyakabilar(Jungermannidae) sinfchaga 259 turkum 5000 tur kirib ular tropik va subtropik zonada tarqalgan.

Antotsezotsimonlar sinfi 300 ga yaqin tur kiradi. Ko'pchilik adabiyotda antotserotsimonlar sinfiga 1 ta Antotserotoshlar oilasi bozi adabiyotlarda esa bu sinfga notatilodkshlar (Nototilaceae) oilasini ham tasmaimon balandligi 2-3 sm diametiri 1-3 taolimni ostida esa rizoidi bor.

Poyabargli yo'sinsimonlar (Briopsida(Musci)) sinfiga 700 turkum 15000 tur kiradi. Uni vakillari quruqlikda keng tarqalgan . Bu sinf 3 ta sinchaga bo'linadi:

1. Sfeqnumkabilar (sphagnidae)
2. Andreyakabilar – Andreaidae
3. Yashil yo'sinkabilar - Bryidae

Yo'sintoifa o'simligining kelib chiqish tarixi

Yo'sintoifa eng qadimgi yuksak o'simlik xisoblanib ularni gemofil va sporoftlari saqlangan. Keyingi yillarda boltiq bo'yida sporalari topilgan. Mezazoy va kaynazoy erasidagi qoldiqlar ancha ko'p. Hozirgi ilmiy qarashlarga ko'ra yo'sinlar rinyofitlardan ularni sprofiti reduksiyalanishi va gamcfitini progresiv taraqiy etishi tufayli kelib chiqqan. Bu fikirni ingliz polebotaniki X. Skold va shved polebataniki Xelc rus bataniki Taxtadjiyanlar maqulamoqda.

Keyingi izlanishlarimizda plauntoifa bo'limini tuzilishi ,sistematikasi , kelib chiqish tarixi , ahamiyati va osiyodago o'rnini o'rganish xisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI VA INTERNET SAYITLARI:

1. "Yuksak o'simliklar sistematikasi" , Prator O' 20-30 betlar
2. "Botanika" A. S To'xtayev - T : O'zbekiston 2005
3. "Botanika asoslari" Umurzoqov T : Mehnat 1990- 360 bet
4. Www ziyonet.uz
5. Www kitob.uz
6. Www arxiv.uz